

Early Journal Content on JSTOR, Free to Anyone in the World

This article is one of nearly 500,000 scholarly works digitized and made freely available to everyone in the world by JSTOR.

Known as the Early Journal Content, this set of works include research articles, news, letters, and other writings published in more than 200 of the oldest leading academic journals. The works date from the mid-seventeenth to the early twentieth centuries.

We encourage people to read and share the Early Journal Content openly and to tell others that this resource exists. People may post this content online or redistribute in any way for non-commercial purposes.

Read more about Early Journal Content at <http://about.jstor.org/participate-jstor/individuals/early-journal-content>.

JSTOR is a digital library of academic journals, books, and primary source objects. JSTOR helps people discover, use, and build upon a wide range of content through a powerful research and teaching platform, and preserves this content for future generations. JSTOR is part of ITHAKA, a not-for-profit organization that also includes Ithaka S+R and Portico. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

GEONIC RESPONSA.

XIII

FRAGMENT Taylor-Schechter, vellum, two leaves, size 28 × 22 cm., small square hand, represents the remainder of a collection of Geonic Responsa. The Fragment is badly damaged; it is especially regrettable that the first two lines of leaf 1, recto, are practically missing, as there is reason to suppose that they contained the name of the author. Fortunately, the few letters left on the second line are sufficient to give us a clue. The letters נאי probably are the last of the name Natronaï, and the superscription of the Fragment may have read as follows: אלו תשובות לאדננו הגאון מר רב נטרונאי זכרוננו לברכה. This assumption is confirmed by internal evidence, derived from the separate Responsa. As will be shown, when we come to consider them in detail, they contain opinions known, through other sources, to have been uttered by Natronaï ben Hlai, the Gaon of Sura.

In its present form the Fragment contains eighteen Responsa. Of some of them the contents cannot be satisfactorily described on account of the damaged condition of the Fragment.

1. The first Responsum deals with the question as to whether a benediction is to be said while washing the hands before the grace after meals on the Passover-night. The decision of the Gaon agrees with that given in the *Seder Rab Amram*, 40 a, which holds that a benediction would be out of place. The two passages coincide, not only as to content, but also as to verbal expressions, and one is thereby tempted to conjecture that Rab Amram, in his Responsum, excerpted Natronaï's decision in this case as in many another. That the custom of pronouncing

a blessing over the washing of the hands before the grace after meals on the Passover-night prevailed in those days, we know not alone from the negative proof of the Gaon's adverse decision. It is expressly prescribed in the *Haggadah* of the Genizah published by Mr. Israel Abrahams in the JEWISH QUARTERLY REVIEW (X, p. 42). The perpetuation of this custom in the Passover-night meal is a highly characteristic phenomenon. It is not the only one for which this meal has served as a medium of preservation. There can be no doubt that at one time a benediction was always said over the washing of the hands before grace after meals, no matter what the season or the occasion¹. The custom fell into desuetude², but it was saved for the knowledge of posterity by the Passover-night meal, the typical Jewish meal, which gathered up and preserved numerous customs at one time or another generally observed. The washing of the hands before eating "Karpas" at the beginning of the *Seder* can also be explained only on the same principle. In ancient times the ablution and the blessing always preceded, not only the eating of bread, but also the eating of a vegetable with a liquid (טבולו במשקה)³. Become obsolete in post-Talmudic times, it yet lingers on in the Passover-night meal, though even there it is shorn of the benediction; the ablution alone remains.

2. The second is the famous Responsum by Natronai Gaon on the "Order of the Benedictions," hitherto known to us only by references to it made by Amram Gaon in his

¹ *Hullin*, 105 a. The statement of the Baraita, מים ראשונים ואחרונים חובה, admits of no other explanation than that the washing of hands before the grace after meals was quite as important as, if not more important than, the washing at the beginning of the meal, the remark of the *Tosafot* (see s.v. מים) to the contrary notwithstanding. Comp. also *Tanḥuma*, ed. Buber, *Balak*, 145.

² Comp. the authorities quoted by Joseph Caro in his *Bet Yosef, Oraḥ Ḥayyim*, 181.

³ Some rigorists insisted upon the observance of this Halakah, even in post-Talmudic times, but without success. Comp. *Bet Yosef, Oraḥ Ḥayyim*, 158.

Seder (1 a et seq.), by Abraham ben Nathan in his *Manhig* (6 b, 7 b), and many others of the older authorities. As this Responsum forms the nucleus of the Prayer-Book, it will be well worth while to consider it in detail.

In the Benediction *טְהוּרָה הִיא אֱלֹהֵי נִשְׁמָה* occurs, in agreement with the German and the Byzantine ritual, showing that *הִיא* is not a later addition, as Baer supposes. The idea underlying the addition of *הִיא*¹ is that the soul, whenever it is separated from its body, as it is at night, is pure, in spite of its owner's sins, and every morning returns to him pure and clean. Another noteworthy expression is *הַיְמִי* instead of *מַמְנִי*, occurring twice in this Benediction. Are we permitted to assume, on the basis of the use of the Palestinian word *הַיְמִי*, that this Benediction is of Palestinian origin?

The order of the short Benedictions in the Morning Prayer (ברכות השחר) is the same as that given in the *Seder Rab Amram*, with the exception that it omits the blessing *עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל*. This can be taken as additional evidence of Natronai's authorship, as Zedekiah ben Abraham Anav, in his *Shibbole ha-Lekeṭ* (ed. Buber, 3), states explicitly that in the "Order of Benedictions," by Natronai Gaon, the blessing *עוֹטֵר יִשְׂרָאֵל* is omitted.

In the Benediction *גּוֹמֵל חַסְדִּים* two considerable variants are offered by our Responsum. It has neither *וְהַגְמִלָּנוּ* and *טוֹבִים* at the end of the Benediction proper, nor *טוֹבִים* as the closing words of the final sentence. That the words *לַעֲמֹד יִשְׂרָאֵל* are a later addition is corroborated by the fact that they do not appear in the *Seder Rab Amram*, and that Isaac of Corbeil in the *סמ"ק* (151, Kopyst edition, 12 a) has *לְבִרְיָתוֹ* instead of them.

The Priestly Blessing after *בִּרְכַּת הַחֲזוֹרָה* is not known to Natronai Gaon. From the remarks of the Tosafists (*Berakot*, 11 b, s. v. *שֶׁכֶּבֶד*), and the *Manhig* (ed. Berlin, 9 b) of Abraham ben Nathan, we learn that to say it after the

¹ Comp. also Rabinovicz to *Berakot*, 60.

ברכת התורה was a French custom, and we may assume that it was not known to the original *Seder Rab Amram* either, but was put into it as a later addition. In connexion with this it may be mentioned that it is equally unknown to the Byzantine ritual.

The selections from the Talmud and the Midrash after the early morning Benedictions are the same as those in the *Seder Rab Amram* and in all other rituals, with the exception of the Byzantine, which does not contain *אזרח* *מקומן*. The reason assigned for the practice of reading these selections as a part of the liturgy is practically the same as that given in the *Seder Rab Amram*, and both authorities go back to the same Talmudic passage for it, though each has a reading of his own of the Talmudic passage.

The Benediction *שמו ברבים* does not occur in our Responsum, and that it is of later origin appears from the fact that in the Roman ritual it is recited without *שם* or *מלכות*, the very form used in the text of the *Mankig* (ed. Berlin, p. 7 b)¹ and by Maimonides.

It is very remarkable that this "Order of Benedictions" has no blessing over the Talit. Are we to assume that at the time of the Gaon Natronai the Talit was not worn generally?

The last Benediction in the Evening Prayer as given by our Responsum reads: *המולך בבבוי תמיד על כל מעשיו*, which differs from all liturgical forms known to us.

3. The third Responsum is the decision of the Gaon, based on *Baba Batra*, 91, prohibiting the purchase of produce for speculative purposes, to raise prices and control the market.

4. The fourth deals with the subject of usury, giving the opinion of the Gaon, that it is forbidden to charge a higher price for goods, because they happen to be sold on credit. He puts this practice in the category of usury.

¹ Notice that the words *רבי נטרנאי* in the *Mankig* belong to the sentence preceding them, and not to the following one.

The identical Responsum is found in the Geonic Collection רב הלוי ז"ל (p. 40 a), where it is ascribed to רב הלוי. It is usually assumed that this רב הלוי is a misprint, or a false reading, for הלוי, and it is therefore generally credited to Hilaï Gaon. But it is not impossible that the reading was לרבנו נמרונאי בן הלוי, i. e. לרבנ' ב' הלוי, which the copyist misunderstood. He took לרבנ' to be לרבנו, which he abbreviated to רב, and then he omitted the ב' standing for בן, which in his reading was superfluous.

5 and 6. These two Responsa deal with questions of איסור והתר. The contents of the first of them it is impossible to make out, on account of the damaged condition of the Fragment. The second considers the question of the signs classifying a bird among the permitted species. The view of the Gaon is the same as that mentioned by Maimonides (מאכלות אסורות, I, 19) as the view of the Geonim. Comp. also Responsum 14 of our Fragment, and *Tur Yoreh Deah*, 82. In the course of the discussion the Gaon mentions that the bird כונה, occurring in the Talmud, *Hullin*, 62 b, is a marsh-bird, which disposes of its identification with the wren, made by Lewysohn, in his *Zoologie des Talmuds* (p. 178), and by others.

7. This Responsum is a brief explanation of the Talmudic passage *Baba Me'ia*, 85 b, in which the great merits of R. Hayya in connexion with the revival of learning in Palestine are dwelt upon.

8. The eighth Responsum tells the Gaon's opinion on the subject of corporal punishment in schools, in the following words: "Children naturally can be taught only with the help of the ferule. . . . Therefore small children, and even big ones, if they are naughty, must have it applied to them. It does not matter, when the children are healthy, if they are caused considerable pain. But if the teacher uses the same method with small and

¹ Is it likely that the suffix י in this name is the Persian *oi*, as in אספיי for אספא, and in other names?

delicate children, he is a barbarian, and he should be warned not to do it. If he persists after two or three warnings, he should be dismissed."

9-12. These four Responsa deal with liturgical questions. The first of them contains the decision of the Gaon, that in the Musaf Prayer the Biblical verses describing the sacrifices of the day are not to be recited. The same decision is quoted, on the authority of Natronai, by Ibn Giat, שער, שמחה, II, 26.—The second of this liturgical group gives the form of the Benediction as רצה in the *Shemoneh Esreh*. It is nearly identical with the form in *Lev. R.*, VII, 2, in *Pesikta*, ed. Buber, XXV, 158, and in the Genizah Fragment published by Professor Schechter, JEWISH QUARTERLY REVIEW, X, 657.—Of the third only a few words are legible, and they give the form for the ברכת המינים, which closes with שובר רשעים, as in the *Seder Rab Amram* and in Maimonides. The Byzantine ritual also has שובר רשעים, though with the addition מכניע זרים.

13-14. Both these Responsa deal with the question of the species of permitted birds, but only the second of them is in a legible condition. At first sight there seems to be a contradiction between the decision here given and that in the sixth Responsum, but in reality the contradiction is only apparent. It should be borne in mind that the circumstances of the two cases respectively are different. In the sixth Responsum we are dealing with the case in which פרס ועזניה מצויין, while in the fourteenth Responsum we have the case of פ"ע" אינן מצויין. Comp. Joseph Caro, *Bet Yosef, Yoreh Deah*, 82.

15. This Responsum, found also in the *Seder Rab Amram*, 19a, gives the rule that every attendant at the services in the synagogue must conform, outwardly at least, with the accepted order, standing when the other worshippers stand, sitting when they sit.

16. The Gaon here renders the decision that a scholar is bound to interrupt his very studies, and join a funeral cortège if it does not count the required ten men, no

matter whose funeral it may be, whether of a child, a woman, or an ignoramus. This decision is quoted on the authority of Natronaï, in Ibn Giat's שער שמוחה, 237.

17. From this Responsum we learn the interesting fact that the custom of using Mazzot for עירובי חצירות is as old as the eighth century. The Gaon mentions Rab Phineas as the first to introduce the custom, and there is no doubt that this Phineas is identical with Phineas the brother of Mar Samuel, the contemporary of the Gaon Ḥaninah, who are mentioned in connexion with the redaction of the *Midrash Esfah*. Comp. *Yalkut*, I, 736¹. Until now the custom could not be traced beyond the thirteenth century. Comp. *Shibbole ha-Lekeṭ*, ed. Buber, 71².

18. This short decision by Natronaï has evoked a lengthy refutation from Haï Gaon, published by Horowitz in תורתן של ראשונים, 251-6. The matter in dispute between Natronaï and Haï is whether it is allowed to milk cows on a holiday, the former forbidding it, the latter permitting it in direct and explicit opposition to Natronaï.

¹ Comp. however, Brüll, in his *Jahrbücher*, II, 82, note 133.

² Comp. the אשכנזי, fol. 74 d (183), of the Karaite Judah Hadasi, who opposes this custom of the Rabbinites, and Vidal de Toulouse, on *'Erubin*, I, 16.

i recto.

וא
 נאי' וכינוי
 לברכ
 של אחר המז
 מכל נמילות השנה ה הילכך סימן זה של מעות הוא² ואין מברכין אלא על רחיצה
 שבשחרית מ³ שמתקין את עצמו לחפילה ועל רחיצה שלפני המזון של כל סעודה וסעודה
 5 אבל כשיצא מבית הכיסא חוץ מציאה של שחרית אין מברכין אלא אשר יצר בלבו⁴
 וששאלתם לפרש לכם מה הן מאה ברכות כך הן

אמרו חכמים בהדואה מקום⁴ כרפתח עיניה מאי א' כי לביש מאי א' וכולן ומשמע דכל אחת
 ואחת⁵ לומר בעיתה ובמקומה אלא משום הטינוף לכה כיון שנועד אדם משנתו
 אסור לברך אפילו ברכה אחת עד שירחוק ידיו⁶ הכן לקראת ציך' ישר' לפיכך
 10 כיון שעומד אדם משנתו ניפנה ומתקן עצמו ונוטל ידיו ופניו ורגליו ומברך על הסדר

וכיון שאין לו רשות לברך עד שנוטל ידיו נמצא מתקן את עצמו לברכות ולתפילה באותה
 רחיצה לפיכך ח . . .⁷ לברך בא' י' אינו' מ' הע' אשר קדש' במצ' וציונו על נטילת ידים
 וזה הוא סדר ברכות אחר נטילת ידים כ' א' י' מ' הע' אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים
 נקבים וחללים חללים גלוי וידוע לפני כסא כבודך שאם יסתם אחד מהם או אם יפתח אחד

¹ Read שרונה.² Comp. *Seder R. Amram*, 40 a.³ Read משום.⁴ *Berakot*, 60 b.⁵ Read ראויה דהיה.⁶ Comp. *Berakot*, 23 a.⁷ Read דייב.

15 מהם שאי אפשר להתקיים אפילו שעה אחת ב' רופא כל בשר ומפלאי לעשות' וצריך
 לומר בכל אחת מלכות וחוכרת השם שכך אמרו חכ' א' רב כל ברכה שאין בה מלכות
 אינה ברכה ור' יוחנן א' כל ברכה שאין בה חוכרת השם אינה ברכה ואף על גב דא' אבי
 כותיה דרב מסתברא מיהא מצוה מן המובחר למימר תרוייהו חוכרת השם ומלכות.¹
 ואומ' אחר שתים ... נשמה שנחתה בי טהורה היא אתה יצרתה אתה משמרה בקרבי
 20 אתה נפחתה בי אתה נטלתה הימני ואתה החזרתה בי ואתה עתיד ליטלה הימני ואתה עתיד
 להחזירה בי לעתיד לבא וכל זמן שהנשמה בקרבי מודה אני לפניך אדון כל המעשים ב' א' י'
 המחזיר נשמות לפניהם מתיים בא' י' אינ' מ' העו' אשר נתן לשבוי בינה להבחין בין
 .. וס' ללילה ב' שלא עשאתי נוי ב' שלא עשאתי עבד ב' שלא עשאתי אישה
 ב'.. נביא שפל² ... ב' פוקח עיורים ב' המלביש ערומים ב' זוקף כפופים;
 25 ב' רוקע הארץ על המים ב' אשר הכין מצעדי גבר ב' שלא חסר מצורכי כלום שהוא ברכת מנעלים.³
 ב' אור³ ... בנבורה ב' המעבור חבלי שנה מעניי ותנומה מעפעפי יהי רצון מלפ' ל' א'
 שתדליני בתורתך ותדבקני למצותיך ואל תביאני לידי חטא ולירי נסיון בייזון
 ותרחקני מיצ' .. ה' .. ותרדקני לציר הטוב ותתניני לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל
 רואי ב' א' י' גומל חסדים.⁴

¹ Berakot, 40 b; the reading of our texts of the Talmud differs from that given by the Gaon.

² Read שיהיה שפלים מעידי.

³ Read הרע מיצר.

I verso.

ב
 ובפיפיות ב
 ב'א': נותן התורה
 ואומ'¹ ש' ומ' ידבר
 5 לחמי ל ר"ח ניוחוי תש' לחק ל' במועדי: ואמרת להם זה האש' וכולה פ' א' ושונה
 פרק אחר איהו מקומן של זבחים ואומ' אחריו ר' ישמעאל אומ' בשלוש עשרי מידות
 התורה נדרשת וכול' שכך אמרו חכ' א' ר' יוחנן למיקרא צריך לברך למישנה ולמדרש אין
 צריך לברך ור' אלע' א' למקרא ולמדרש צריך לברך למשנה אין צריך לברך ורב א' אף למשנה
 צריך לברך לפיכך אומ' פרישת תמיד שהיא מקרא ושונה איהו מקומן שהוא משנה ודרש
 10 ר' ישמעל א' התורה נדרשת שהוא מדר' לקיים דברי ר' יוחנן ור' אלעזר ורב ואחרכך אם רצה
 לשבות ולדרוש מוטב וישר כיון מתחיל בתפילה . מניח תפילא של יד ומברך ב
 אשר ק' במ' וצ' להניח תפילין מניח תפילא של ראש ומב' ב' א' ק' במ' וצ' במצוות תפילין ומברך
 ברכה ראשונה של הליל שהוא ברוך שאמר עד מלך גדול בתושבחות ופורם על שמע
 ומברך יוצר אור . והבחר בעמו ישר' לפניו: ונאל ישר' לאחריה כמששנינו⁶ בשחר מברך
 15 שנים לפניו ואחת לאחריה⁷: ועומד בתפילה ואומ' השע עשרה ברכות עם ברכת המיון .

¹ Read תמיד.

ad loc.

² Read אש.⁴ Read מדרש.³ Berakot, 11 b; comp. Rabbino-vicz, *Variae Lect.*,⁷ Berakot,

במה ששנינו =

⁶ Read לא שערין.I, 4; Gemara, *ibid.*, 11 a.

מיכן ואילך כל זמן שנוטל ידיו לפעודה מברך על נטילת ידים ופורם על המזון ושרי המציא
 ושותה מים ומברך אחת לפניהם והיא שהכל נהיה בדבריו ואחת לאחריהם והיא בורא נפשות
 רבות על כל מה שברא ב' מלך חי העולמים ולאחר שסוּד מברך שלוש ברכות וברכת הטוב
 המטיב ואי אפשר שלא ישהה מים שמים שלוש פעמים בכל יום ומברך שתים על כל פעם ופעם:
 20 ואם ניפנה או שמיטיל מים נוטל ידיו ומברך אשר יצר וכשהוא סוּד למנחה מב' על נטילת
 ידים ופורם על המזון ומברך שתים על המים ומברך שלוש ברכות וברכת הטוב.
 ובתפילת המנחה תשע עשרה ופורם על שמע ומברך שתים לפני המעריב ערבים ואוהב עמו ושר'
 ושלש לאחריה גואל יש' ושומר עמו ושר' ושלשית שתקנו חכ' יראו עינינו וישמח לבנו
 וחותם ב' המולך בכבודו תמיד על כל מעשיו ומתפלל חשע' עשרי של ערבית ותשמיש
 25 לישן מב' ב' המפיל חכלי שינה על עיניים יהי רצ' מלפ' י' אי' שתשכיבני לשלום ותעמידני לשלום
 ותהא מיטתי שלימה לפניך ב' א' י' המאיר לכל העו' כולו בכבודו. הללו כולם כשאתה סופרם
 אתה מוצא שנותרו על מאה הרבה לפיכך בשבת שאין חשע' עשרי ברכות אלא שבע שבת ברכות
 של תפילות מכל. 1. אותן במאה במיני מנדים ומיני בשמים כדקאמדין? רב חייה בריה דרב אדא
 בשבאתא וביו. 3. טבי טרח ומלא להו באספרסקי ומינדי וכל שאפשר לך להוסיף ומוסיף
 30 נותנין לך שכר על כך. וישאלהם
 ליקח חיטין שעורים יין ושמן

יבויכי. 3 Read

2 Menahot, 43 b.

1 Read מבוא 43 b.

a recto.

... אצרי פירות אי לא כר ראינו כר¹ כי אמר

... חמרא לא איתיה בכלל אצרי פירות דהא קאמרינן ספני

שם רבה נמי לא אסרו על השמן דקאמרינן² אמרו עליו על ר'

אלע' בן עזר ואמרינן ביין סבר לה בר' יהודה בן פתירא שמן משום דבאחריה

5 דר' יהודה בן פתירא³ שב' . . . מיש' א' טובא ולא שנא שבתאי ולא שנא כולי עלמא אסיר להון למיצר

פזירי וכי תאמרו אם כן למה הוזכרו⁴ מפני ששבתאי עשיר גדול היה ולא היה ירא שמים והיה רגיל

.. כך⁵ ואפילו בשני בצרות וששאלתם⁶ יכול אדם למכור מקח לחברו באשראי ומעלה לו דמים

... משתות או לא כר ראינו דרב נחמן הלכ' היא דקאמ' כללא דריביתא אין אנר נמר לי⁷ . . .

... מור⁸ לו באשראי בדמים של עבשיו מותר ואם מוסף עליו אפילו שוה פרומה למקח .

10 דנרי זהב אסור⁹ וששאלתם מהו ל' ומלאים ועופות כשהן בערותיהן

... פיהן בכלי ראשון כר ראינו שאסור ב' משום דקים להו לרבנן דכלי ראשון

מבשל וכיון דמבש' הן משום איסור הלכ' ואיסור דם ובשבל עופות ששאלתם

שהולכין לשם ואינו תרודין ואין אתם יודעין אם סונה¹⁰ היא או לא אותו עוף אין מצוי אצלינו

ולספקו בסונה אי אפשר שסונה מצוייה אצלינו הרבה ואין שורה אלא באנמים ובין ביצעי

15 המים הלכך רבנן חכמ' הן לעיוניו בטיה אם אינו דורס ויש בו סימן אחד וקורקבנו ניקף בידא

¹ Read שמחור?

² Baba Batra, 91 a.

³ Read אילו בן עזריה² and comp. Baba Batra, 1. c.

⁴ Read מישתא שביח.

⁵ Read דהורר מור.

⁶ Read בנך.

⁷ Read אסור הילך אם מוכר בידא.

⁸ Comp. Hullin, 62 b.

⁹ Read אסור הילך אם מוכר בידא.

¹⁰ Read בנך.

- רד אפילו כדתי' בישמשא לאו סוגא היא ויצא משמונה ספיקות ומותר וששאלתם לפרוש
 לכם מעשה דר' חייא¹ תחילת מעשה הבין הוא דאימעינטא תורה מיישר' שם בארין ישר' עלה²
 עורה מבבל ויסדה שוב נשתכחה ועלה הילל הבבלי ויסדה ושוב נשתכחה עלה ר' חייא
 ובניו ליסדה וכין שעלה מצא עיירות הרבה שלא היה בהן לא מקרא ולא משנה ולא אפילו
²⁰ חמשה חמשיני' ועני היה ולא היה ספיק בידו ליקח ידיעות ולקנות ספרים וללמד בהן מ... עשה
 זרע פישתן ועשה כמנו חבלים ועשה נישב... ל... ד... בהן כמו שצדין יוניס כדתנן³ אין פורסין נשבין
 ליונים וכול' וצר בהן צבאם ושחטן ועיבר עורותיהם וכתב תורה ולימור אותם.
 ומקרי ינוקי שפורשתם דמחו להו לינוקי טובא ודאיי ינוקי לא גמרי אלא הכי במחתה ודר...
 שמואל בר שילת' הלכתא היא הילכך ינוק וזטרי אי נמי דרבבי אי באישי עבדין להו כן ד...
²⁵ שמואל וינוקי בריאי אם מרבה עליהם ייסור אין בכך כלום אבל אם מרבה על הקט...
 הכחשים אכורי הוא ומתרינן ביה זימנא ותרינן ותלתה אם מקביל מוטב ואם לא... ח...
 ושליח ציבור לומר בתפילת המוספין של ימים טובים פסוקי מוסף... במתיבתי
 לא אמרינן פסוקי אלא דאמרינן בנמרא⁴ רב חננאל⁵ רב כיון שאמר בתו... ד... חוב⁶ אין צריך
 כלום וששאלתם בשביל עבודה היאך אנו אומרינן אותה ב... בת' אנו בבית רבינו...
³⁰ ובכל מקום שיש בו חכ' כך אומרינן רצו י' אינו' ושכן בציון ע... ד... מהרה ויעבדך בניך... ריש' ⁸

¹ *Baba Mezia*, 85 b.² *Sukkah*, 20 a.³ *Baba Kama*, VII, end.⁴ *Baba Batra*, 21 a.⁵ *Rosh Hashanah*, 35 a.⁶ בהרוך כהוב⁷ במדינתא⁸ עירך.

כולה ציבורא ° והיכא דאיכא שכבא בור ואיכא רבנן דקא גרסין וליכא שאר
 אינשי דמלוו ליה לבית הקברות אלא פחות מעשרה ליבטלן ומלוו ליה או לא כר הלכה
 דאף על גב דההוא שכבא לאו בר תורה הוא ואפילו איתתא ואפילו ינוקא או ינוקתא
 והנהו רבנן דקא גרסי גברי רברבי ניהו מחייבין לאיבטולי ולאילווי בהדי שכבא
 20 דאי בר תורה הוא לא סגי ליה בעשרה ולא בעשרין גברין אלא בענין כדאמור רבנן¹ מבטלין
 תלמוד תורה להוצאת חמת וכולה שמעתא ועירובי חצרות של כל שנה ושנה:
 במועד של פסח אנו רגילין לעשות: ומה שהיתקין לכם רב פינחס זכר צדיק לברכה
 שיהו גובין כמה מכל בית ובית ביום טוב האחרון של פסח ועושין אותו ריפי תקנה
 טובה עשה לכם ועשו כמותה ואל תונוו הימנה ° והא² ר' רב יהודה³ שמואל סוחט
 25 רבינו נילמוד חוליב אדם עז לתוך ונו' ושאלתם עבדינו הכין או לא כך ראינו
 שאסור לעשות כך ואסור לחליב ביום טוב בין בתוך קדירה בין בתוך קערה שכן שנו חכ'⁴
 החולב והמחמץ⁵ וכולה בשוגג בשבת חייב חטאת במזיד ביום טוב סופין את הארבעים
 דברי ר' אליעזר וכול' והלכה כר' אליעזר דרב חמא⁶ בר גוריא איקלע לנהדרעא בע' . . מיניה
 30 חוליב משום מאי מחייב אחא שאל בי מדרשא אמרו ליה חולב חייב משום מפרק

¹ *Ketubot*, 17 a-17 b.

² *Shabbat*, 144 b.

³ Our texts read רב יהודה; Rabinovitch offers no variants.
 as the printed text of the Talmud has it; MS. M. reads רב.

⁴ Read א'.

⁵ *Shabbat*, 95 a.

⁶ This is the correct reading and not נחמן,

⁷ Read בעי.

XIV

Fragment Taylor-Schechter Collection, three leaves, paper, written in a large hand, square, with a tendency to cursive: contains the remainder of a group of Geonic Responsa, three of them having been preserved, and these not in their entirety.

1. Of the first Responsum, a single line, the last, appears on the fragment. It seems to have dealt with the question of the guardianship of the female child of divorced parents, whether she remains in the custody of the father or of the mother.

2. The second Responsum, of which the end is missing, contains a long discussion of the passage in *Baba Batra*, 80a, on the sale of the young generation of bees in a hive. The question is, how is the bee-keeper to distinguish between the old and the young, and deliver to the purchaser what he has contracted for. The Gaon replies thus: "When the young bees are born the hive becomes too small to harbour them as well as the old ones. The young leave the hive and swarm. To prevent them from flying away in all directions the keeper attracts them to a certain place by sweet melodies on the kettle-drum and on the flute, and thence they fly into the new hive prepared for them near by." It is noteworthy that the expression used by the Gaon for bee-hive is כּוּאֶרֶת, probably to be read *Kuwarat*, like the Arabic and the Persian, not *Kaweret* (כוּרֶת) as traditionally pronounced. *Kuwarat*, to be sure, is an un-Hebraic substantive formation, but as it is of Persian origin (see Fränkel, *Aramäische Fremdwörter*) this does not militate against the Gaon's orthography.

3. This Responsum, of which the beginning is lost, contains a lengthy exposition of *Shabbat*, 34a-35b, the passage which considers the determination of the time of nightfall (בֵּין הַשְּׁמֶשׁוֹת). The Gaon has a contribution to make to the subject; he brings out some new points, especially by his reference to Tosefta, *Zabim*, I, end, and its bearing upon the Talmudic text.

i recto.

חפיצה בה ואין לב הבת אצל אמה :
 ואשר שנינו¹ הלוקח פירות כוארת²
 גם מי שקנה דבורים קטנים הנולדים
 מן הדבורים שיש עכשו בכוארת
 5 ואנו אין . . .³ קומינו כוארת דבורים
 שלרב . . . לא אמרו כי כשילדו דבורים
 קטנים ע . . הנדולים תדחק הכוארת מהן
 ויבריהו ת⁴ הקטנים מתוך
 הכוארת ו אם וילכו הקטנים וישבו
 10 מנגד חוץ והן הנקראין נחיל ויבא בעל
 הכוארת ויקיף להן בתוף או בנחיל
 קול נעים ויציב להן עץ והן באין
 ונכרכין על אותו העץ ועולין וחונין
 עליו ונוטל אותן אל כוארת אחרת
 15 שנעשה להן וחונין : אותו הנחיל
 הוא פירות הכוארת ולבעל הכוארת
 הוא הוא ואם יבא אחר לקחתו מונעין
 אותו וב נו⁵ וכן נחיל שלדבורים
 אם נתיאשו הבעלים הרי אילו שלו
 20 שנינו נאמנת אשה או קטן . . מר⁶ מיכן

¹ *Baba Batra*, Mishnah, V, 4 ; Gemara, 80 a.² The traditional vocalization is כְּוֹרֶת.³ Read במקומינו.⁴ Read הקטנים או הקטנים.⁵ Read שנינו קמא שנינו, it refers to *Baba Kama*, Mishnah, X, 2 ; Gemara, *ibid.*, 114 a.⁶ Read לאמר.

I verso.

יצא נחיל זה וזה הוא ששנינו
הלוקח פירות כוארת נוטל שלשה
נחילים ואשר שנינו מסרם פורש
תחילה כי יש לבעל הכוארת
5 ש . . סרס¹ את הדבורים הע . . ר כדי
שלא יולידו עוד נחיל אחר . . . פני² שהן
כחשין כי נולידו ועל ת³ אמרנו
במה מסרסין אמ' רב ה⁴ אמ' רב⁵
בחרדל ובטלה זאת דאמרי במערבא
10 משמיה דר' יוסי בר חנינה אין חרדל
מסרסין אילא מתוך שפיהם חד
חוזרות ואוכלות את דובשנן וזו
היא ששנינו באידך פירקין⁶ מרחיקין
את החרדל מן הדבורים ר' יוסי
15 מתיר בחרדל ואמרינן עלה⁷ תניא
ר' יוסי מתיר בחרדל מפני שהוא
יכול לומ' לו עד שא⁸ אומ' לי
הרחק חרדלך מדבורי הרחק
דבוריך מחרדליי מפני שהן באות⁹

¹ Read שיסרס. ² Read מפני. ³ Read וזה. ⁴ Read יהודה.

⁵ רב is also the reading of MS. Rome, while all the other MSS. and the printed text have שמואל.

⁶ *Baba Batra*, Mishnah, II, 10; Gemara, 18 a, 25 a.

⁷ *Baba Batra*, 25 b.

⁸ Read שאתה.

⁹ The editions read שמאוי שבאות . . . מחרדליי שבאות while the MSS. have שמאוי שבאות.

2 recto.

השמשות מטילין אותו לחומר¹ שהוא
 כשבת ואין נימול לשני ימים שאם
 נולד בין בסוף ערב שבת מטילין
 אותו | לחומר² שהוא כשבת ואין
 5 נימול בערב שבת ומטילין אותו
 לחומר² שהוא כערב שבת ואין
 שבת שמיני ודאמרנן אמ' רב הונא
 בריה דרב יהושע לענין טומאה
 כדתנן ראה שני ימים בין השמשות
 10 ספק² לקרבן יום אחד בין השמשות
 ספק לטומאה: הא מתניתין בזה היא
 שנויה: עיקר הדבר כי זה
 שראה שלש ראיות כהלכתן שתי
 ראיות מטמא משכב ומושב
 15 וצריך ביאת מים חיים ופטור מן
 הקרבן ואם אחת ראה הרי הוא
 כבעל קרי ואם ראה אחת היום

¹ *Shabbat*, 34 b.² Read לטומאה ולקרבן.

2 verso.

ושתים למחר או שתים היום ואחת
 למחר הרי זה זב גמור ואם ראה
 אחת בין השמשות הרי היא חשובה
 כשתים ודבר זה מפורש במשנה
 5 שלחוספת¹ מודה ר' יוסי אם ראה
 אחת בין השמשות אף על פי שאין
 בה כדי טבילה וסיפוג יש בידו² שתי
 ראיות מפני ששני ימים חולקין
 אותה ועל פי זאת שנינו ראה
 10 אחת היום ואחת בין השמשות
 או אחת בין השמשות ואחת למחר
 אם יודע שמקצת ראייה מהיום
 ומקצתה למחר ודאי לטומאה
 ולקורבן משום דהוה שתיים היום
 15 ואחת למחר או אחת היום ושתים
 למחר. ספק ושמקצת ראייה
 מהיום ומקצתה למחר ודאי
 לטומאה וספק לקרבן. ראה שני

¹ Tosefta *Zabim*, end of the first chapter; ed. Zuckerman, p. 677, line 19.

² Editions read בה instead of בידו, while R. Hananel in his commentary on *Shabbat*, 34 b, reads בו.

3 recto.

ימים בין השמשות הרי הן ספק ארבע
 נמצאו ספק לקרבן: ראה יום אחד
 בין השמשות ספק לטומאה מפני
 שהיא חשובה כשתים וזה הוא
 5 שאמרו מטילין אותו לחומרן לשני
 ימים: ודקאמרינן הלכה בר' יוסי
 לענין תרומה אסיקנן דלא אכלי
 כהנים תרומה עד דשאלים בין
 השמשות דר' יוסי: אמ' ר' אסי¹ בר
 10 ר' זבירא העושה מלאכה שני בין
 השמשות חייב חטאת ממה נפשך:
 פירוש כגון שעשה בין השמשות
 בין ערב שבת לשבת ועשה עוד
 בין השמשות בין שבת למוצאי שבת
 15 מה נפשך או תחילתו דהאי חול תחילתו
 דאידך שבת והא מילתא עיקרה
 לנגתא² דתנאיי דתנן במסכתא
 בריתות³ שבת ויום הכפורים עשה

¹ The editions and MSS. read יוסי, the current reading is that of Judah Albargeloni in ספר העדים, p. 23, who has יוסי בר אבין.

² Read פלוגתא.

³ *Keritot*, Mishnah, IV, 4; Gemara, *ibid.*, 19a.

3 verso.

מלאכה בין השמשות ואין ידוע
 באיזה מהן עשה ר' אליעזר מחייב
 חטאת ור' יהושע פוטר אמ' ר' יוסי לא
 נחלקו על העושה מלאכה בין השמשות
 5 שהוא פטור שני אומ' מקצת מלאכה
 עושה היום ומקצתה למחר ואמרינן
 עלה ¹ הניא אמ' ר' יוסי שני אומ' הנבהה
 היתה מבעוד יום והנחה למחר ² :. והא
 שמעתא ביאדה ³ אין עושה בין השמשות
 10 אמ' להו ראבא לשמאעיה אתן דלא
 קים לכו בשיעורא דרבנן אדאיכא
 שמשא על ריש דיקלי אדליקו שרגא
 כדי שיעשו משמרת ⁴ :. ביומא דעיבא
 במאתא איכא תרנוגלי כי התרנוגלין
 15 באין לקיניהן בין השמשות :. בדברא
 והיא השדה :. ליחוי אורבי כי העורבים
 שבין לקיניהן עם חשיכה :. או אדנא ⁵
 והוא ירק שמצוי הרבה בבבל וקוראין
 אש . . .

¹ *Kerilot*, 19 b.² The editions have an essentially different text.? בוי"י ³⁴ Perhaps the same as חוקקת, namely טוסה שבה.⁵ The later editions of the Talmud read אדנא, while the old editions as well as the MS. have ארני; comp. Rabinovitch, *Variae Lect.*, ad loc.

XV

Fragment Taylor-Schechter Collection, two leaves, paper, square hand, with a slight tendency to cursive. The fragment consists of a quire, of which one or two leaves are missing. It is the remainder of a collection of Geonic Responsa, the two preserved having been the eleventh and twelfth in the collection.

1. The first Responsum of the two preserved, of which the beginning and the middle are missing, is a somewhat lengthy commentary on *Kiddushin*, 54 b–56 a, dealing with מעשר שני. This Responsum is of great importance in the text criticism of the Talmud. Besides offering a number of variants to our printed editions, to which attention is directed in the footnotes, it contains a long passage, on folio 54 b, entirely missing in our text. The discussion in the Talmud (*Kiddushin*, 54 b) assumes that, granted the principle מ"ש מ"ש מ"ש, we must apply it not only to מ"ש at Jerusalem, but also to מ"ש outside of the Holy City. But this assumption flatly contradicts the plain statement of the Talmud, in *Sanhedrin*, 112 b (comp. also Yer., *Peah*, VII, 20 c), that, in the opinion of all authorities, מ"ש outside of Jerusalem is גבוה. The difficulty did not escape the attention of the Tosafists (comp. *Kiddushin*, 53 b, s. v. א"י), who tried to explain it away. Now, however, we see that this point was actually discussed in the Talmud, in a passage which the Gaon knew, but which escaped from the text that has come down to us (1 recto, lines 1–3). Unfortunately, the beginning of the Responsum is missing, so that we are left in ignorance as to the conclusion reached by the Talmud.

2. The second Responsum deals with the text of the Mishnah and the Gemara of *Soṭah*, 27 b and 29 a–b. The Talmudic passage in question presents no difficulties, but as the Talmudists of the time of the Gaon were not well informed on details of מהירות they turned to him with their questions, and he entered into them with some degree of particularity.

I recto.

מן החלה דברי ר' מאיר וחכמ' ¹ חייבת אמ' רב חסדא
מחלוקת במעשר שני בירושלם דר' מאיר סבר ממון
גבוה הוא ורבנן סברי ממון בעלים הוא ². נמר'
תא שמע הפודה נטע רבעי שלו מוסיף עליו
5 חמישיתיו ³ בין שהוא שלו ⁴ ובין שניתן לו במתנה מני
או נימא ר' מאיר כיון דיליף קדש קדש ממעשר היכי
מצי יהיב ליה ליליה במתנה אילא לאו ר' יהודה
לעולם ר' מאיר והכא במאי עסקינן דיהביה ניהליה
כשהוא סמדר ודלא כר' יוסי דתנן ר' יוסי אומ' סמדר
10 אסור מפני שהוא פרי ⁵ פירוש זו כפירוש הכא שונה
ברור הוא ⁶ כי יש לה עמידה כר' מאיר דאמ' נטע
רבעי ומעשר ממון גבוה הוא ולא מצי אדם יהיב
ליה במתנה אילא מיהו סמדר לאו פרי ויאהיב ליה
במתנה נמר' תא שמע משך הימנו מעשר בסלע
15 ולא הספיק לפדותו עד שעמד בשנים ⁷ נותן לו ⁸
בסלע ומשתכר בסלע ומעשר שני שלו מני
או נימא ר' מאיר כיון דאמ' ר' מאיר מעשר ממון

¹ Read מחכמ' אוימין or וחכמ' comp. *Sanhedrin*, 100 b.

² *Kiddushin*, 54 b, comp. the introductory note. ³ Read חמישיתיו.

⁴ In *Kiddushin*, 54 b the Mishnah reads בין משלו while in *Ma'aser Sheni*, V, 5 the text is the same as in our MS.

⁵ The editions of the Talmud read גברי קדש והא דיהיב ליה ודא גברי קדש איילמא רמ' מי מצי יהיב ליה ודא גברי קדש . . . דאמר סמדר וכו' קדש ממעשר . . . עסקינן כגון דיהיב כשהוא סמדר . . . דאמר סמדר וכו'.

⁶ Read וזו הלא משנה ברורה וכו'.

⁷ The editions read בשנים.

⁸ ה is missing in the text of the Talmud, i. e., but is found in the text of the Mishnah, *Ma'aser Sheni*, IV, 6.

I verso.

גבוה הוא היכי מצי קני ליה במשיכה הא בעינא ונתן
 הכסף וקם לו וליכא לעולם ר' יהודה היא והכא
 חד סתאמא והכא תרי סתאמי ואי סתאמא דוקא
 הוא מה לי חד סתאמא ומה לי תרי סתאמי אילא אמ'
 5 רב נחמן בר יצחק הלכה כר' מאיר במעשר הואיל
 וסתים בבחירתא כואתיה¹ פירושה ברור כי
 השתים הראשונות נמצאת דרך דסאלקן^{לומר} אפילו לר'
 מאיר אבל הא דמשך ממנו מעשר בסלע שהדבר
 ברור בה כי המעשר נקנה במשיכה אף על פי יי
 10 שלא נתן לוקח דמים לא נמצאת דרך לה עמידה
 אליבא דר' מאיר דאמ' מעשר ממון גבוה הוא כי
 הגבוה אין נקנה במשיכה עד שיתן דמים וכאשר
 מפורש במשנתנו רשות גבוה בכסף² והתורה
 אמרה ונתן הכסף וקם לו ואפילו יתומים אמרנא
 15 בהן אמ' רב נהילאי בר אידי אמ' שמואל יתומים
 הרי הן כהקדש ולא מיקנו אילא בכספא³ והרי
 סתים במשנתנו כר' יהודה במעשר ועל כן שאלנו

¹ *Kiddushin*, 54 b; the editions read לו . . . ונתן. אמר רחמנא אלא לאו ר' יהודה לעולם ר' יהודה והכא וכו'.

² *Kiddushin*, I, 6, 28 b; the editions read הגבוה.

³ *Gittin*, 52 a, where the editions read נהילאי, instead of אלפסי, but Alfasi has the same reading as our MS.

2 recto.

היכא דאיכא איסורא חתם קנסינן מעות גופן
 אצל המוכר הן ואותו קנסו חכמים והרי פירשנו
 את השמועה פסקא באר היטב אחר
 שכתבנו את הגירסא כאשר ביקשתם:

יב והא דתנן בו ביום דרש
 6 ר' עקיבא וכל כלי חרש אשר יפול מהם אל תוכו
 וכו' ¹ ומקשינן ומאחר דאין לו למה טמא ² ליפרשה
 מרנא עיקר דילה דראשא דר' עקיבא אינו אומ'
 טמא אילא יטמא לטמא אחרים לימד על ככר
 10 שני שהוא מטמא את השלישי אמ' ר' יהושע מי
 יגלה עפר מעיניך רבן יוחנן בן זכאי שהיתה אומ'
 עתיד דור אחר לטהר ככר שני ³ שאין לו ⁴ מן
 התורה אקשינן וכי מאחר שאין לו מן התורה
 למה הוא טמא ואהדינן אמ' רב יהודה אמ' רב
 15 מן התורה אין לו מדין קל וחומר יש לו מטבול יום
 דכת' ביה ובא השמש ומה טבול יום שהוא מותר
 בחולין ובמעשר דתנן ⁵ טבל ועלה אוכל במעשר

¹ Mishnah, *Soṭah*, V, 2; Gemara, 27 b.

² *Soṭah*, 29 a.

³ Read שלישי.

⁴ Read לו מקרא מן.

⁵ *Nega'im*, XIV, 3; the words טבל ועלה are missing in our text of the Mishnah, but the Talmud (*Pesahim*, 35 a, and parallel passages) has them.

2 verso.

העריב שמשו אוכל בתרומה אם ננע בכבר פסלו
 מן התרומה אוכל שני שהוא פסול בחולין כפשומו
 שלמקרא כל אשר בתוכו יטמא שנמצא כלי חרש
 ראשון ואשר בתוכו שני והכתוב מימאו אפילו
 5 בחולין דין הוא שאם ננע בו ככר שלישי שלתרומה
 נפסל ותנן התם¹ שרץ שנמצא בתנור הפת שבתוכו
 שנייה שהתנור תחלה ואמרינן עלה אמ' ליה רב אדא
 בר אהבה לרבא חיזיה לתנור כמאן דמלי שרצים
 ותיהוי הא פת ראשונה אמ' ליה לא אמרינן כמאן
 10 דמלי שרצים דאמי דתניא יכול כל הכלים מיטמאין
 מאויר כלי חרש תלמ' לומ' מכל האוכל האוכלין
 ומשקין מיטמאין באויר כלי חרש ואין כלים
 מיטמאין באויר כלי חרש ואי סלק' דעת' אמרינן
 תנור כמאן דמלי שרצים דאמי בשרץ קא נאנע²
 15 נמצא לדברי משנה זו התנור ראשון והפת
 שבאוירו שנייה והוא ככר שני וכן דרש ר' עקיבא
 כי לא נאמר כל אשר בתוכו טמא אילא יטמא

¹ *Kelim*, VIII, 5; *Pesahim*, 20 a, and parallel passages.

² *Pesahim*, 20 a-20 b; comp. Rabbinoicz, *Variae Lectiones*, ad loc.

LOUIS GINZBERG.